
**МАЛКО ИЗВЕСТНИ СЪДБИ НА ЕВРЕИ И
ПРАВЕДНИЦИ-НЕЕВРЕИ ОТ БЪЛГАРИЯ ПО
ВРЕМЕТО НА ХОЛОКОСТА**

АНГЕЛИНА РАШКОВА

По време на съвместната ни работа по изготвянето на излязлата от печат през 2012 г. „Енциклопедия на еврейските общности в България и техните синагоги”, наред с имената на Димитър Пешев, неговите четирима най-близки съратници и митрополитите от БПЦ, аз и моите колеги-съавтори неведнъж се натъквахме на имена на несъвсем познати или малко известни праведници, оказали в една или друга степен съпротива срещу антисемитизма, Холокоста и депортирането на техните съграждани от еврейски произход и евреи от съседните на България и други европейски страни. Това, наред с приближаващата 70-та годишнина от спасяването на българските евреи, ни даде повод да отправим призив към ОЕБ „Шалом”, който беше възприет радушно от ръководството на организацията. Така се стигна до идеята за **този проект** (под работно заглавие „Незабравя”, който е в процес на разработка). По подобие на книгата, случаите и съдбите, които проучихме или проучваме, са подредени в азбучен ред – по имената на градовете, с които са свързани или където са родени и/или живели тези героични личности.¹

I. Праведници-неевреи

Айтос

Георги Парашкевов, художник, който по време на ЗН дава подслон на семейство Сузана и Алберт Коен и малката им дъщеричка Софка. Алберт е търговец на платове и по време на полицейска акция Парашкевов успява своевременно да прехвърли топовете плат в съседния двор, така че поминъкът на Коен остава неразкрит.²

Асеновград

Стоян Попматеев, ветеринарен фелдшер от известен станимашки възрожденски род по време на Холокоста укрива в едно имение до Асеновград чешкия евреин и професор по театрална режисура Роберт Роснер (бъдещ първи съпруг на Стоянка Мутафова), представяйки го за учен, занимаващ се с билкарство.³

Тодор Кожухаров, юрист, офицер и журналист, военно-инвалид от Балканската война, два пъти министър на железниците и пощите през 1935–1936 г., депутат в четири народни събрания, приятел на Жак Асеов, директор на в. „Слово” и един от създателите на Българското национално радио, един от 43-мата народни представители, подписали се под протестното писмо на Димитър Пешев до XXV ОНС, осъден и убит от Народния съд през 1945 г.

Бургас

Дянко Пръвчев, юрист и ротарианец, който става кмет на Бургас едва на 38 години. Заедно със свои колеги от други български градове Пръвчев участва в делегация до Народното събрание, пледираща за отмяна на изселването на евреите. В знак на благодарност бургаските евреи му подаряват настолен комплект за писане, който наследниците му съхраняват и до днес.⁴

Варна

¹ Елко Хазан и колектив: „Кратка илюстрирана поселищна енциклопедия на еврейските общности в България и техните синагоги”, Камя Дизайн, София, 2012.

² Интервю с Корнелия Парашкевова, взето от Ангелина Рашкова през 2012 г.

³ Христо Матеев: „Баща ми беше подслонил професор Роснер” // В: в. „Златна възраст”, бр. 34, 2012.

⁴ Цвятко Кадийски: „Ротари в България 1933–1941”, София, 2011.

Еврейската община във Варна е много организирана и мъжествено приема прииждащите български евреи и евреите, пристигащи от Европа – интересен епизод с много участници и герои:

През пролетта на 1939 г. тримачтовият ветроход гемия „Шипка”, построен през 1918 г. в Русия с тонаж 80 б.р.т., преименуван на „Либертад” е пътувал първоначално под уругвайски флаг. Пловдивската еврейска община превежда авансово на д-р Барух Конфино сумата от 100 000 лева за частичен ремонт на гемията и на 14 юни 1939 г. „Либертад” потегля за Палестина с 360 души на борда. Корабът стига благополучно до палестинския бряг, но е конфискуван от англичаните. Съдбата на екипажа и капитана е неизвестна. Според кап. Стайко Алатов „Шипка”/„Либертад” под командването на кап. Шейко пристига в Хайфа и остава там. Собственик на гемията е капитан Писмений. На „Шипка” пътува и Яков Давид Бенбасат (син на равина на Кърджали). От личната ми кореспонденция с него, зная, че той напуска България през 1939 г. нелегално. Пътува на „Шипка” с 380 души чужди поданици до Палестина. Курсът е от пристанище Варна, но още първият ден моторът се разваля и пътуването продължава на платна. Преминават Черно море, после Мраморно и Средиземно. Пътят от Варна до Хайфа трае 30 дни. Близо до Хайфа ги залавя английската полиция. Те са арестувани и затворени в концентрационен лагер. Престоят им там е около година. През 1940 г. Яков Бенбасат е освободен и без документи отива в кибуц Хацор. Там остава до края на живота си и почива през 2011 г. на 95-годишна възраст. В ТДА Варна се пазят списъците на това пътуване. Там, наред с другите имена на евреи от Полша, Румъния, Унгария, фигурира и името на Давид Бенбасат, на 24 години, от Кърджали. Заминава с билет №284 и помощ от банка „Геула” в размер на 2 000 лева. Другият кърджалийски евреин е Исак Нисим Леви, 46 годишен, заедно със съпругата си Лиза, 44 г. и децата им Виктория, 18 г. и Нисим, 14 год. Тяхната помощ от банка „Геула” е 17 000 лева, а помощта от Консисторията – 26 500 лева. Яков Давид Бенбасат ползва квартирата и храната, осигурена от Бетаама във Варна, а семейство Леви (квартира и храна) е на частни разноски. Те са първите, които се изселват от Кърджали в Палестина.

Според ветерана кап. Ст. Алатов, в Хайфа остават общо шест български ветрохода. Това са "Св. Георги" (бивш турски "Селемет"), "Кооператор", "Орион", "Нептун", "Шипка" и "Успех". "Св. Георги" е закупен от д-р Конфино и потъва пред Сулина в края на 1940 г. без човешки жертви. Според изследванията на професор Ю. Ровер, за периода 1934–1939 г. са предприети 49 опита с 21 700 души бежанци на съдовете като 20 % от тях са от български пристанища. През 1940 г. тези действия продължават, но в усложнена външно и вътрешнополитическа обстановка. Първите два рейса към Палестина (от пристанище Бургас и от пристанище Варна) са под командването на кап. Антон Прудкин. Кап. Григор Тимофеев Горбатенко е негов помощник. По това време началник на пристанище Варна е капитан Найденов. Д-р Конфино не одобрява наемането на капитан Прудкин и има по-голямо доверие на капитан Горбатенко, под чието командване обаче „Струма” корабокрушира и целият български екипаж загива.⁵⁶⁷

Видин

⁵ ТДА Варна, фонд 574к, оп.1, а.е. 50, л. 14.

⁶ М.Кръстева, А.Панайотов: „Българският Титаник“. // в: в. „Черно море”, бр. 1326/17.05.2002.

⁷ А. Панайотов: „Спасяването на други хиляди евреи. Защо българските моряци участват в еврейските рейсове и след гибелта на „Струма“, //в: в. „Черно море”, бр.1325/16.05.2002.

Групата видински адвокати **Кръстьо Ножаров, Атанас Чонос и Вълчо Даскалов**, обявили се активно против ЗЗН и в защита на българските евреи.

Горна Оряховица

Адвокатът-ротарианец **Филип Махмудиев**, независим депутат от XXV-ото ОНС, един от 43-та народни представители, подписали се под протестното писмо на Димитър Пешев. Дългогодишен председател на Гимнастическо дружество „Юнак”, член на Дружеството на запасните офицери. Противопоставя се на присъединяването на България към Тристранния пакт на 1 март 1941 г., гласува срещу Закона за защита на нацията от 24 декември 1940 г. и против измененията в Закона за защита на държавата, приети от правителственото мнозинство на 6 септември 1941 г. Съден от Народния съд и лишен от адвокатски права до края на живота си.⁸

Други двама народни представители от горнооряховския район са **Стефан Стателов и Дончо Узунов**, още двама от 43-мата депутати, подписали протестното писмо на Д Пешев.

Забележка: В Горна Оряховица не е съществувала еврейска община.

Гоце Делчев

Неврокопски митрополит Борис, един от най-отявлените защитници на евреите сред архиереите от Светия синод на БПЦ, убит без съд и присъда на рождения си ден през 1948 г.

Илия Славков, депутат, избран с подкрепата на БРП (к), един от 43-та народни представители, подписали се под протестното писмо на Димитър Пешев до XXV ОНС, осъждан неколкократно след 9 септември 1944 г.⁹

Дупница

Димитър Икономов, адвокат-предтеча на спасителната акция в XXV ОНС, един от 43-та народни представители, подписали се под протестното писмо на Димитър Пешев, осъден и убит от Народния съд – един праведник, за чиято биография не се знае почти нищо друго, освен споменатото от историка Иван Хаджийски.¹⁰

Кърджали

През месец септември 1942 г. търговецът от Кърджали **Коста Мюфтиев** подава молба до КЕВ, за да му бъде разрешено да наеме на работа за шест месеца Алберт Моис Гарти, с цел „опознаване на стъкларския бранш” (до влизането на ЗЗН Гарти има регистрирана фирма за стъклария в града). КЕВ разрешава молбата. През март 1943 г. К. Мюфтиев отново отправя молба към КЕВ със същото съдържание и отново му се разрешава да остави на работа Гарти като стъклар в магазина си. Ето как обикновените хора си помагат в това трудно време.¹¹

Монтана

Интересен е случаят в гр. Фердинанд, където наред с принудително интернираните 250 евреи от София е имало и приблизително още толкова, които доброволно или по техен личен избор са преселени именно тук (проучва се).

Пазарджик

Д-р Иван Йотов, медик и общественик, един от лидерите на БЗНС в Пазарджишкия край, създава редица културно-просветни и стопански организации в родния си град:

⁸ Цвятко Кадийски: „Ротари в България 1933–1941”, София, 2011.

⁹ Илия Чолев: „Моят Неврокоп”, изд. Бон, 2009.

¹⁰ Иван Хаджийски: „Съдбата на еврейското население от Вардарска Македония и Югозападна България през 1941–1944 г.”, Дупница, 2004.

¹¹ ТДА Кърджали, фонд 264к, оп.1, а.е.3, л. 27.

славянско дружество, българо-немско дружество, българо-югославско дружество, противотуберкулозно дружество и пр. Обявява се против разоряване на стопанството и финансите на страната в полза на Германия. Депутат в XXV ОНС, един от 43-та народни представители, подписали се под протестното писмо на Димитър Пешев срещу депортирането на българските евреи, осъден от Народния съд на 2 години затвор, въпреки застъпничеството на пазарджишките евреи.

Ставрофорен иконом Борис Попхаралампиев, архиерейски наместник на Пазарджишка духовна околия от 1939 г., просветен и културен деец, учител на писателя Николай Хайтов и художника Борис Димовски, съратник на митрополит Кирил в защитата на пазарджишките евреи от изселване и депортиране.

Георги Кендеров, юрист, кмет на Пазарджик през 1938–1939 г., депутат в XXV ОНС, един от 43-та народни представители, подписали се под протестното писмо на Димитър Пешев срещу депортирането на българските евреи, съден от Народния съд през 1945 г.

Константин Христович, виден пазарджишки просветител, агроном, краевед, общественик и музеен деец. Включва се активно в акцията срещу депортирането на българските евреи през 1943 г. Подпомага и интернираните в Пазарджик софийски евреи.¹²

Пловдив

Полк. Цветан Мумджиев, артилерийски офицер, герой от Одринската епопея. Произхожда от виден възрожденски и съединистки род, отговаря за обществения ред в Южна Добруджа след възвръщането ѝ към България през 1940 г. По време на действието на ЗЗН е военен комендант на Трудова повинност и като такъв управлява и еврейските трудови групи. Независимо от това, че е известен със своята строгост и спазване на воинския устав, от КЕВ е бил обвиняван, че е твърде мек с евреите, тъй като продължава да третира последните като редовни войници. В рамките на правомощията си отстранява от длъжност подчинените му по-низши военни, проявяващи жестокост към евреите. Особена смелост полк. Мумджиев проявява през периода 1943–1944 г., когато успява да включи в списъчния състав на групите и известен брой евреи от Беломорска Тракия. По-късно по молба на делегация от Пловдивска еврейска община успява на фиктивно основание да осуети разпускането на евреите от трудовите групи, за да не бъдат обхванати в поредния опит за депортация. Въпреки всичко, Мумджиев е призован като обвиняем пред Народния съд, но благодарение на самообладанието си и свидетелства на пловдивски евреи е оправдан, обаче веднага след излизането си от залата е качен в милиционерска кола и хвърлен в затвора.¹³

Недко Каблешков, юрист, общественик и филантроп, произхождащ рода на Тодор Каблешков. Един от най-големите благодетели на евреите в Пловдив от 20-те години на XX в., той ги защитава срещу несправедливи обвинения, а през 1943 г., когато над еврейското население надвисва смъртна опасност, води смела борба за спасяването му. За това свидетелства официално писмо на пловдивски евреи, живеещи извън България, изпратено чрез Министерството на външните работи през през 1955 г.: *„Свидетел още като юноша на легендарните борби на българския народ за своето освобождение, Ви съпроводихте развитието на Отечеството в всичките му фази, с рядко усърдие и преданост, съзнание за нормални човешки отношения, присъщи само на велики хора и народи. Тия Ви качества са Ви направили да бъдете сметен от всички среди, а преди*

¹² Валентина Псалтова: „60 години от Холокоста“ // В: вестник Знаме бр. 47/2003.

¹³ Владимир Балчев: Полковник отказва да изпрати в концлагер 10 хиляди евреи“ // В: в. „24 часа“.

всичко от нас, Ваши най-близки съграждани от израилска народност, за съвестта на обществото – чиста както кристал и будна за всеки нуждаещ се.”

Йордан Ковачев, адвокат, поет и преводач, основател на Лигата за защита на човешките права и мира. Застава на активна позиция против расизма и антисемитизма, като през 1943 г. се обявява в защита на заплашените от изпращането им в лагерите на смъртта евреи

Д-р Обрейко Обрейков, юрист, финансист и индустриалец, председател на Пловдивската търговско-промишлена камара, основател на Пловдивския мострен панаир. Като личен приятел и съратник на Д. Пешев той организира през март 1943 г. събрание на свои съмишленици и други местни общественици, с цел организиране на акция за спасяване на пловдивските евреи от депортация, както и умела контра-акция срещу опитите на КЕВ и полицията да окажат натиск върху подписалите протестното писмо на Д. Пешев за оттегляне на подписите им.¹⁴

Сред съратниците на митрополит Кирил в смелата му и самоотвержена акция за предотвратяване на депортацията на пловдивските евреи през м.март 1943 г. са още: пловдивския адвокат **Никола Балтов** и колегите му ротарианци **Здравко Станков** и **Георги Кръстев**. Въпреки активната си гражданска позиция, след Деветосептемврийския преврат 1944 г. и тримата са лишени от адвокатски права.

Провадия

Христо Родев (баща на покойния писател Цончо Родев), адвокат и публицист, навлякъл си репресии от страна на легионерите със смелата си позиция в статията си „Един настойчив съвет”, написана в защита на евреите от атаките на легионерите. Осъден на смърт и разстрелян от Народния съд през 1945 г.¹⁵

Русе

През 1940 г. корабът „Пенчо” преминава през русенското пристанище. През зимата на 1939–1940 г. словашката ционистическа организация получава предложение за използването на малък морски кораб за крайбрежно плаване, като собственикът му планира чрез допълнителна дървена надстройка да увеличи капацитета му до 500–600 пътника. Колесният параход „Пенчо” е построен през 1907 г. в Глазгоу под името „Сукран” с 243 б.р.т., по-късно е продаден в Неапол, където е използван като пристанищен влекач. През 1936 г. е с нов собственик в Румъния, но до 1939 г. плава под италиански флаг. Корабът „Пенчо” потегля на 20 май 1940 г. с 500 души бежанци от Словакия и Унгария. Пътуването през Югославия продължава цели три седмици, но спънките от страна на властите в румънско-българския участък са много. Така в Сулина достигат една на 14 септември. Осем дни по-късно корабът отплава с 509 души пътници. Преминава Босфора и през нощта на 9 срещу 10 октомври 1940 г. засяда край необитаем остров. Корабокрушенците са спасени от италиански и английски военни кораби. В тогавашни публикации е поместена снимката на заседналия параход, на чийто десен борд се вижда българското знаме.¹⁶

Хасково

¹⁴ Личо Обрейков: „Обрейкови”, изд. ИМН, Пловдив, 2007.

¹⁵ Светослав Аджемлерски: „Из миналото на Провадия”, ПБ Позвънете, Варна, 2005.

¹⁶ А. Панайотов: „Спасяването на други хиляди евреи. Защо българските моряци участват в еврейските рейсове и след гибелта на „Струма“, // В: в. „Черно море”, бр.1325/16.05.2002.

На граничния пункт в Свиленград, между 8 и 23 август 1939 г. се разиграва следната история: няколко еврейски семейства от България – турски поданици са принудени да преминат българо-турската граница. Семейство Нисим и Естрея със своите деца от гр. Варна обикалят дванадесет пъти границата (от едната и другата страна) през което време са ограбвани и малтретирани от турските войници, които се гаврят и с честта на девиците. Най-накрая те дочакват нареждането да бъдат върнати във Варна (съгласно нарочен царски указ). Между тях са Кемал и Зюмбюл от Варна с четирите си деца, Бейо и Матилда Шапат с трите си деца и други семейства. В ТДА Варна са запазени ръкописни показания от М. Шапат, в които тя прочувствено пише: „*Значи ще видя свобода! Пак живот!*”.¹⁷

Шумен

Д-р Николай Петров Николаев, български офицер, публицист, държавник и дипломат. Автор на реферати по правни, военни и библиотечни въпроси, министър на просветата и вътрешните работи (1936–1940 г.), народен представител (1940–1944 г.), основател на ротарианското движение в България. Обявява се срещу влизането на България в Трестранния пакт и против приемането на Закона за защита на нацията, който нарича „вреден и пакостен” и в знак на протест подава оставка като председател на парламентарната Комисия по външни работи. С убеждение и готовност се включва в протестното писмо на Димитър Пешев до XXV ОНС срещу депортирането на българските евреи. От началото на 1944 г. е пълномощен министър в Швеция, където в сътрудничество с международни кръгове продължава борбата в защита на българските евреи. Осъден е задочно на смърт от Народния съд и умира в изгнание.¹⁸

Стоян Чилингиров, писател и публицист, краевед и просветител, директор на Народната библиотека и Народния музей в София, съосновател на съюзите на бежанците и българските интелектуалци. Като председател на Съюза на българските писатели организира през 1940 г. внасянето в Народното събрание на протестно писмо срещу Закона за защита на нацията, подписано от 21 български писатели. След 9 септември 1944 г. творчеството му е обявено за „упадъчно” и е свалено от учебните програми.

Проф. Методий Попов, учен и дипломат с международна известност, оборил още през 1938 г. лъженаучните теории на нацистите в книгата си „Наследственост, раса и народи”. В знак на протест срещу политиката на Хитлер, връща дадените му по-рано германски ордени и отличия. По линия на Ротари клуб София организира серия от лекции на горните теми, въпреки заплахите от репресии от профашистки елементи. Наричан е „еврейския адвокат” от легионерите и ратниците и е принуден да емигрира в Словакия, откъдето се завръща през 1945 г.

Янко Сакъзов, социалдемократ и синдикалист, народен представител (1893–1911 г.) и министър в правителствата на Ал. Малинов и Т. Теодоров. Заедно с Хр. Пунев и Д. Казасов се включва в протестното писмо на групата интелектуалци срещу внасянето за обсъждане на Закона за защита на нацията в Парламента през 1940 г.

Д-р Любен Дюгмеджиев, адвокат и политик, депутат от лявата опозиция в XXV ОНС, един от най-яроствните критици на антиеврейското законодателство, обявил се за поименно гласуване на параграфите 33Н, като привежда в подкрепа на думите си трагедията с

¹⁷ ТДА Варна, фонд 574к, оп.1, а.е. 50, л. 30.

¹⁸ Бета Хараланова, Даниел Руменов: „Шуменци в националната история и култура”, Фабер, 2008.

гемията „Салвадор” (разбила се на път за подмандатна Палестина). Интерниран заради убежденията си в лагера „Гонда вода”.¹⁹

Марин Тютюнджиев, адвокат и журналист, общински съветник и председател на шуменския клон на Съюза на българските адвокати. Заедно с колегата си депутат от Тетевен Иван Т. Петров и кмета на Пазарджик Г. Кендеров се обявява в защита на евреите при обсъждането на ЗЗН през ноември 1940 г. Тютюнджиев е един от 43-та народни представители, подписали се под протестното писмо на Димитър Пешев до XXV ОНС. Осъден е на смърт и разстрелян от Народния съд.

Д-р Асен Смедовски, юрист, дипломат в Берлин, ротарианец. Заради неприкритите му антинацистки разбирания и заради помощта му в снабдяването на немски евреи с български паспорти е отзован в България, където е убит при неизяснени обстоятелства в началото на 1944 г.²⁰

Евреи в защита на сънародниците си

Когато посетите музея на Холокоста „Яд Вашем” в Йерусалим, уредниците ще ви кажат, че един от мотивите за създаването му е била необходимостта да се даде паметен отговор на упреците на по-младите поколения израелци към бащите им: „Защо шест милиона евреи в Европа са се оставили да бъдат изтребвани без да окажат отпор?”

Известно е, че *Консistorията* (Централна консистория на евреите в България) и определени еврейски дейци предприемат спешни явни и тайни действия срещу надвисващата опасност от депортация още преди обнародването на ЗЗН. Осъзната е била необходимостта това да става много внимателно, за да не се стига до ексцесиите, случили се по време на манифестацията на 24 май 1943 г., когато повечето от водачите на българското еврейство са били арестувани и въдворени в наказателните лагери в Сомовит и др. По отношение на отпора, оказан от самите евреи и техните ръководители е необходимо обезателно да се споменат следните личности:

На първо място, това е именитият **полк. Аврам Таджер** – професионален военен, общественик и журналист, един от тримата евреи, завършили българска военна академия и достигнали до висок воински чин, герой от войните за обединение на България и доброволец в Отечествена война, председател на Консistorията (1925–1931 г.). Смел борец срещу антисемитизма и ЗЗН, полк. Таджер демонстративно връща военните си ордени в знак на протест. Участва в манифестацията на 24 май 1943 г. Умира в забвение в Израел.

Йосиф Герон, вещ финансист и общественик, председател на Консistorията по време на ЗЗН, който благодарение на широките си връзки с българската общественост чрез смели, но премерени действия организира борбата на влиятелните кръгове срещу депортацията на сънародниците си. След манифестацията на 24 май 1943 г. намира убежище при депутата Димо Казасов. През 1949 г. емигрира в Израел.

Д-р Израел Калми, юрист и общественик, съратник на полк. А. Таджер, активен член на комитета за спасяване на българските евреи към Консistorията. Макар и интерниран в провинцията, благодарение на връзките си с политически дейци, д-р Калми успява да ръководи облекчаването на положението на евреите през 1944 г. и постепенното отменяне на ЗЗН от правителството на Багрянов.

¹⁹ Цвятко Кадийски: „Ротари в България 1933–1941”, София, 2011.

²⁰ Цвятко Кадийски: „Ротари в България 1933–1941”, София, 2011.

Аврам Алфаса, финансист и общественик. Поема тежкия пост на председател на Софийската еврейска община през 1942 г. Алармира митрополит Стефан за планираните депортация и интерниране на софийските евреи. Самият той е въдворен в Сомовит, а след това изселен в Дупница, където с финансовата помощ на Ж. Асеов помага за облекчаване живота на сънародниците си. Емигрира в Израел през 1951 г.

Д-р Шаул Мезан, лекар, герой от Балканската война, поет, публицист и историк на сефардското еврейство в България, ционист-ревизионист и антикомунист. Борец срещу антисемитизма и фашизма, д-р Мезан загива като партизанин през 1943 г. край Елбасан, Албания.

Бенямин Ардити-Оратора, създател на Търговска лига България – Палестина, виден водач на ционистите-ревизионисти в България, член на тайния комитет за спасяване на българските евреи, най-големия биограф на българското еврейство. Благодарение на връзките си с двореца и папския нунций успява да спаси стотици гръцки евреи от лагерите на смъртта. Емигрира в Израел през 1949 г. и до края на живота си остава верен на каузата си.

Прочее, в тази почетна „плеяда” са още имената на индустриалеца-филантроп **Жак Асеов** – председател на задграничния комитет за спасение на евреите; последния главен и софийски равин **Ашер Хананел** – личен приятел на екзарх Стефан; земеделеца-общественик **Менахем Ешкенази** – застъпник за изселниците-евреи в Шумен и Търговище, оказал влияние върху македонския деец Таско Стоилков, депутат от XXV ОНС; смелия защитник и спасител на плевенските евреи **Давид Йосифов**, бенебритец-застъпник **Аврам Афталион**, ръководителя на варненското еврейство **Жак Толедо**; международния застъпник на българските евреи **Зигмунд Ринтел**; – и накрая, но не на последно място, блестящия и смел софийски адвокат **Йосиф Яшаров**, защитник на Димитър Пешев пред „Народния съд”.²¹

***

Вече 23 години след падането на Берлинската стена и началото на демократичните промени в България имената на тези достойни български граждани тънат в една или друга степен в забвение. Аз и моите колеги-съавтори на „*Енциклопедията...*” – инициатори и изпълнители и на настоящия проект (в процес на разработка) считаме, че **най-адекватното решение**, макар и с голямо закъснение (тъй като дори някои от синовете и дъщерите на тези големи личности са вече покойници), би било **организирането на музей или постоянна изложба на Холокоста, на спасяването на българските евреи от нацистките лагери на смъртта и на жертвите на диктатурите от типа на фашизма и сталинизма** под благозвучното име НЕЗАБРАВА, подобно на откритата неотдавна рубрика във вестик “Еврейски вести”.

Завършвам с думите на Михаел Бар Зоар от книгата му „Извън хватката на Хитлер”:

„Обърнахме се назад като един, за да хвърлим последен поглед към родната земя. Някой започна да пее, втори се присъедини към него, после трети и четвърти. Неусетно стотици гласове, мъжки и женски, млади и стари се свързаха в едно и проехтяха нататък по долината. Те пееха звучния български химн „Мила Родино”.”²²

²¹ Бенямин Ардити: „Видни евреи в България”, том II, IV, Тел Авив, 1970–73.

²² Михаел Бар-Зоар: „Извън хватката на Хитлер. Героичното спасяване на българските евреи”, Университетско издателство „Св. Климент Охридски”, София, 1999.